

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-4-68-77>

УДК 347.963(477):17

Герасимова Г.В., Касьяненко Д.І.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ЗНАЧЕННЯ І ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ СТАНДАРТІВ З ЕТИКИ ТА ПОВЕДІНКИ ПРОКУРОРІВ

Анотація. У статті було розглянуто поняття етичних вимог до працівника прокуратури. З'ясовані поняття правової та моральної культури прокурора. Було проаналізовано Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів в якому закріплені основні вимоги до прокурорських працівників та етичні принципи прокурорської діяльності. Розглянуто, які види деформації правосвідомості можуть виникати у працівників прокуратури, внаслідок викривленого та легковажного ставлення до права або його нерозуміння в повній мірі. Проаналізовано міжнародні акти, які регулюють питання етичної поведінки прокурорів, а саме: Керівні принципи щодо ролі прокурорів, ухвалених Восьмим Конгресом ООН з питань запобігання злочинності та поведіння з правопорушниками у 1990 р., «Стандарти Професійної відповідальності та виклад основних обов'язків та прав прокурорів» прийняті Міжнародною асоціацією прокурорів 23 квітня 1999 р, Рекомендація № R (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі прокуратури у системі кримінального судочинства від 6 жовтня 2000 р. Також в процесі розгляду цієї теми було визначено, якою може бути відповідальність та міра санкцій за порушення правил професійної етики прокурорськими працівниками. Пропонуються шляхи вирішення проблемних питань пов'язаних із застосуванням етичних норм та засад працівниками прокуратури.

Ключові слова: етичні засади, правова культура, моральна культура, Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів, деформація правосвідомості.

Gerasimova Ganna, Kasyanenko Diana
Yaroslav Mudryi National Law University

SIGNIFICANCE AND LEGAL REGULATION OF STANDARDS WITH ETIQUES AND BEHAVIOR OF PROSECUTORS

Summary. The article reviewed the concepts of ethical principles of the employee of the prosecutor's office. Clarified the concept of legal and moral culture of the prosecutor. The practice of state-building and state activity of Ukraine shows that the state and society do not possess the necessary level of not only legal, but also general culture that would meet modern requirements, so today the actual task is to increase the level of general and legal balls Not only Ukrainian citizens, but officials of state authorities. The Code of Professional Ethics and Conduct of Prosecutors, analyzing the main requirements and principles for prosecutors, was analyzed. Principles are fundamental and important for such a public position as a public prosecutor, and affect the effectiveness of his work, the protection of human and civil rights and freedoms, as well as the representation and protection of the interests of the state. They contribute to raising the level of professional and moral culture of the lawyer, preventing abuse by the authorities and preventing the manifestation of corruption. The article examines which types of deformations of legal consciousness can occur among the prosecutors, as a result of a distorted and frivolous attitude to the law or its incomplete understanding. The prosecutor must constantly increase his general education and professional level, the culture of communication, to show initiative, responsible attitude and creative approach to fulfilling his official duties, professional orientation in the current legislation, transfer his own professional experience to colleagues. The ethical principles of the work of the prosecutor's staff, both at the national and international levels, have been analyzed and thoroughly studied. Analyzed international acts regulating the ethical behavior of prosecutors: Guidelines on the role of prosecutors adopted by the Eighth UN Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders in 1990, "Standards of Professional Responsibility and Statement of Principal Duties and Prosecutors Rights" adopted by the International Association of Prosecutors on April 23, 1999, Recommendation No. R (2000) 19 of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the role of prosecutors in the criminal justice system of 6 October 2000. The issues of using European standards on ethics and behavior of prosecutors and the existence of the International Association of Prosecutors of Ukraine are being considered, which is intended to ensure wide international cooperation between prosecutors in order to achieve more prompt and effective resolution of international issues and implementation of international cooperation. Also in the process of reviewing this topic, it was determined what could be the responsibility and measure of sanctions for violation of professional ethics rules by prosecutors. They offer ways to solve problematic issues related to the application of ethical standards and principles by prosecutors.

Keywords: ethical principles, legal culture, moral culture, the Code of professional ethics and behavior of prosecutors, the deformation of justice.

Постановка проблеми. Правильне розуміння правової і морально-професійної культури юриста є однією з ключових проблем сьогодення. Також однією з проблем вивчення є питання, пов'язані з морально-професійною деформацією свідомості, тобто неправильним або

викривленим ставленням до права та юридичної практики, спотворення ціннісної орієнтації щодо юридично значущої поведінки.

Важливим є питання щодо використання європейських стандартів з питань етики та поведінки прокурорів та існування Міжнародної

асоціації прокурорів України, яка покликана забезпечити широке міжнародне співробітництво між прокурорами для досягнення більш оперативного та ефективного вирішення міжнародних питань та здійснення міжнародної співпраці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню етичних засад працівника прокуратури присвятили наукові роботи Ю.П. Битяк, Г.В. Гребеньков, С.В. Данілін, О.П. Дзьобань, В.В. Долежан, О.Д. Журавель, Є.М. Мануйлов, О.В. Хоменко, С.В. Шефель та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дискусійними залишаються питання, пов'язані з розумінням важливості існування кодексу професійної етики та поведінки прокурорів, який закріплює принципи прокурорського етикету та відповідні санкції за їх порушення, і щодо його подальшого вдосконалення.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз та детальне вивчення етичних засад діяльності працівників прокуратури, як на національному, так і на міжнародному рівні. А також дослідження Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів.

Виклад основного матеріалу. Правова культура – це система і результат найскладніших соціально-правових відносин між державою і суспільством.

Моральна культура прокурора – це сукупність характерних рис особистості з точки зору морального розвитку, сукупність моральних якостей, які характеризують їх моральну свідомість і поведінку у повсякденній службовій діяльності.

На жаль, практика державотворення та державної діяльності України показує, що держава і суспільство не володіють необхідним рівнем не лише правової, а й загальної культури, який би відповідав сучасним вимогам, тому на сьогоднішній день актуальним завданням є підвищення рівня загальної і правової культури не тільки громадян України, але й посадових осіб державних органів влади [1, с. 24].

Якщо говорити про професію юриста, то вона виділяється серед інших низкою специфічних властивостей, що пов'язані з тими обов'язками, які вони виконують у суспільстві. Це перш за все формування поваги до права, охорона прав і інтересів громадян, боротьба з правопорушеннями, розв'язання на основі законодавства різноманітних юридичних проблем, а це пов'язано з правовою культурою юриста, яка повинна поєднувати в собі високий професіоналізм із духовним багатством фахівця права [6, с. 211].

Прокурор повинен постійно підвищувати свій загальноосвітній та професійний рівень, культуру спілкування, виявляти ініціативу, відповідальне ставлення та творчий підхід до виконання своїх службових обов'язків, фахово орієнтуватися у чинному законодавстві, передавати власний професійний досвід колегам [8, с. 91].

Працівники прокуратури повинні дотримуватися відповідних законів України, кодексів, статутів, які надають рекомендації щодо професійної поведінки та етики прокурора.

Згідно зі статтею 2 Дисциплінарного статуту прокуратури України, «працівники прокуратури повинні мати високі моральні якості, бути принциповими і непримиренними до порушень

законів, поєднувати виконання своїх професійних обов'язків з громадянською мужністю, справедливістю та невідкупністю. Вони повинні особисто суворо додержувати вимог закону, виявляти ініціативу в роботі, підвищувати її якість та ефективність і сприяти своєю діяльністю утвердженню верховенства закону, забезпеченню демократії, формуванню правосвідомості громадян, поваги до законів, норм та правил суспільного життя» [9].

Відповідно до статті 19 ЗУ «Про прокуратуру», прокурор зобов'язаний вдосконалювати свій професійний рівень та з цією метою підвищувати кваліфікацію. Прокурор періодично проходить підготовку у Національній академії прокуратури України, що має включати вивчення правил прокурорської етики. Професійна діяльність прокурора базується на принципах служіння інтересам держави, суспільства та громадянина, й обумовлює зростання вимог до норм його службової поведінки [2, с. 136].

У Кодексі професійної етики та поведінки прокурорів закріплені такі принципи: верховенства права та законності, поваги до прав і свобод людини і громадянина, незалежності та самостійності, політичної неупередженості та нейтральності, толерантності, рівності перед законом, презумпції невинуватості, справедливості та об'єктивності, професійної честі і гідності, формування довіри до прокуратури, конфіденційності, прозорості службової діяльності, утримання від виконання незаконних рішень чи доручень, недопущення конфлікту інтересів, компетентності та професіоналізму, зразковості поведінки та дисциплінованості [5].

Усі ці принципи є фундаментальними і важливими для такої публічної посади, як прокурор, і впливають на ефективність його трудової діяльності, захисту прав і свобод людини і громадянина, а також представництво та захист інтересів держави. Вони сприяють підвищенню рівня професійної та моральної культури юриста, не дозволяють зловживати владою і запобігають проявам корупції.

Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів має декілька загальних цілей: визначення і стимулювання високих стандартів поведінки, допомога в прийнятті прокурором рішень, посилення довіри з боку громадян до професійної діяльності та посади прокурора. Закріплені в Кодексі стандарти не зможуть регламентувати поведінку прокурорів в кожній окремо взятій ситуації. Але, з одного боку, вони слугуватимуть їм системою орієнтирів при вирішенні того чи іншого конкретного поведінкового питання, а з іншого – стануть їм нормативною базою. Щоб Кодекс був реалістичним, він повинен містити низку необхідних елементів: розумну мету; набір позитивних цінностей, на які слід орієнтуватися; набір понятійних стандартів того, що «можна» і що «не можна». Кодекс має бути простим для виконання і важким для перекручування його змісту [11, с. 78].

Звичайно, не про всі якості потрібно згадувати в Кодексі професійної етики, але пам'ятати про їх існування потрібно для того, щоб давати правильну як правову, так і моральну оцінку поведінці того чи іншого працівника [3, с. 64].

Очевидним є також те, що не кожне порушення положень Кодексу може служити підставою для застосування дисциплінарних заходів щодо прокурора, який порушив норми. Як дисциплінарні заходи застосувати, і чи доречно вони взагалі, вирішується на підставі тлумачення тексту Кодексу і залежить від таких чинників, як серйозність порушення, намір працівника, частота порушень та їх наслідки для інших осіб, а також для діяльності прокуратури (її авторитету) в цілому [11].

Засади прокурорської діяльності були втілені в міжнародно-правових документах, серед них: Керівні принципи щодо ролі прокурорів, ухвалені Восьмим Конгресом ООН з питань запобігання злочинності та поведіння з правопорушниками у 1990 р., «Стандарти Професійної відповідальності та виклад основних обов'язків та прав прокурорів» прийняті Міжнародною асоціацією прокурорів 23 квітня 1999 р., Рекомендація № R (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі прокуратури у системі кримінального судочинства від 6 жовтня 2000 р.

Ураховуючи призначення прокурорів, Керівні принципи визначили категоричні вимоги до осіб, які відібрані для здійснення судового переслідування: такі особи повинні мати високі моральні якості і здібності, а також відповідну підготовку і кваліфікацію. Вони мають усвідомлювати ідеали та етичні норми, притаманні цій посаді, і бути обізнані у конституційних та інших правових заходах щодо охорони прав обвинувачених і жертв злочинів, а також у правах людини і основоположних свободах, визнаних національним і міжнародним правом. Прокурори, будучи найважливішими представниками системи здійснення кримінального правосуддя, завжди повинні зберігати честь і гідність своєї професії [14, с. 105].

У червні 1995 року у представництві ООН у Відні було створено Міжнародну асоціацію прокурорів (МАП). Офіційно вона розпочала діяльність у вересні 1996 року під час Загальних зборів у Будапешті [13, с. 122–124]. МАП визначила своїм пріоритетом забезпечення широкого міжнародного співробітництва між прокурорами для досягнення більшої оперативності й ефективності при наданні взаємної допомоги в розслідуванні злочинів і реалізації інших заходів з міжнародної співпраці.

Міжнародною асоціацією прокурорів 23 квітня 1999 р. було прийнято «Стандарти Професійної відповідальності та виклад основних обов'язків та прав прокурорів».

Відповідно до них прокурори повинні: повсякчасно підтримувати честь і гідність своєї професії; завжди поводитись професійно, дотримуючись законів, а також правил і етичних норм своєї професії; постійно дотримуватись найвищих стандартів чесності та старанності; завжди служити громадським інтересам та захищати їх; поважати, захищати і відстоювати загальні принципи людської гідності і права людини.

Основу європейських стандартів діяльності прокурорів становить Рекомендація № R (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі прокуратури у системі кримінального судочинства від 6 жовтня 2000 р., яка супроводжується ґрун-

товною Пояснювальною запискою. Воно охоплює такі сфери прокурорської діяльності: функції прокурора; гарантії безпеки прокурорів при виконанні ними своїх обов'язків; відносини прокуратури з виконавчою і законодавчою владою; відносини між прокурорами і суддями; відносини між прокуратурою і поліцією; обов'язки прокурора перед людьми; міжнародна співпраця.

Рекомендація № R (2000) 19 зафіксувала уніфіковане європейське розуміння професії прокурорів як представників державної влади, які від імені суспільства і в державних інтересів беруть участь у застосуванні права, якщо правопорушення тягне за собою кримінальне покарання [12].

Однак незважаючи на існування Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів та вищезазначених міжнародних стандартів, все ж таки відбувається деформація правосвідомості прокурорів.

Деформація правосвідомості – це викривлене ставлення до права та юридичної практики, спотворення ціннісної орієнтації щодо юридично значущої поведінки. Виявами дефектної правосвідомості є правовий інфантилізм, правовий ідеалізм, правовий дилетантизм, правова демагогія, правовий нігілізм та «переродження» правосвідомості.

На нашу думку, деформація не виникає сама по собі, а зумовлюється як внутрішніми чинниками виникнення моральної деформації, так і зовнішніми.

До внутрішніх чинників належать: низький рівень морального виховання, незадоволеність матеріальною винагородою за роботу і просуванням по службі, низький рівень кваліфікації, його невідповідність займаній посаді, нездатність протистояти негативному впливу з боку злочинців, з яким вимушені спілкуватися юристи в процесі вирішення юридичних справ.

До зовнішніх чинників належать: корумпованість вищих посадових осіб, слабка забезпеченість прав і свобод людини і громадянина, правовий і моральний нігілізм у суспільстві.

Дуже важливо, аби людина у своїй професійній діяльності усвідомлювала власну моральну відповідальність щодо виконання своїх професійних обов'язків [7, с. 37]. Важливим стало розуміння підвищеної відповідальності, яка покладається на ті категорії працівників, підстави для звільнення яких отримали своє закріплення. Додатковий рівень відповідальності породжує додаткові обов'язки, які цілком закономірно покладені в основу звільнення працівників, що виконують виховні функції, за вчинення аморального проступку [4, с. 226].

Висновки і пропозиції. Важливим завданням для України є засвоєння основних європейських принципів і стандартів. Враховуючи те що, прокуратура є незалежним органом у системі судової влади, то ці принципи, які закріплені в міжнародних статутах та рекомендаціях допоможуть оптимізувати її функції, вдосконалити гарантії забезпечення незалежності прокурорів, підвищити рівень моральної культури та встановити вимоги до особи, яка може обіймати цю посаду. Можна сказати, що ігнорування етичних норм і правил часто є безпосередньою причиною порушень законності і провалів у роботі.

Список літератури:

1. Битяк Ю.П. Етичні засади діяльності органів виконавчої влади (державних службовців). *Правова культура і громадянське суспільство в Україні: стан і перспективи розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. Серія «Право»*. 2007. Вип. 4. С. 24–27.
2. Данілін С.В. Поняття «службова поведінка» та складники етичних норм поведінки прокурора. *Юридична осінь 2012 року : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасн. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів*. 2012. № 1. С. 136–138. URL: http://dSPACE.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/3395/1/Danilin_136.pdf (дата звернення: 20.03.2019).
3. Долежан В.В. Кодекс прокурорської етики: яким йому бути? *Прокуратура. Людина. Держава*. 2005. № 12. С. 63–68.
4. Журавель О.Д. Правове регулювання звільнення працівників за вчинення аморального проступку: історичний підхід. *Право та інновації*. 2016. № 1. С. 223–227.
5. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів, затверджений Всеукраїнською конференцією прокурорів від 27.04.2017 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001900-17> (дата звернення: 21.03.2019).
6. Мануйлов Є.М. Правова культура юриста як основа його професіоналізму. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія «Право». 2013. № 3(17). С. 211–213.
7. Мануйлов Є.М. Проблема відповідальності особистості в контексті моралі і професійної етики. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія «Право». 2014. № 4. С. 36–41.
8. Лапкін А.В. Основи прокурорської діяльності в Україні : навч. посіб. у схемах. Вид. 5, змін. та допов. Серія «Право». 2018. 152 с.
9. Про затвердження Дисциплінарного статуту прокуратури України: Постанова Верховної Ради України; Статут від 06.11.1991 № 1796-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1796-12> (дата звернення: 22.03.2019).
10. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 20.03.2019).
11. Професійна поведінка (етика) прокурорів: проблеми нормативного регулювання. Харків, 2014. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2214> (дата звернення: 21.03.2019).
12. Рекомендація № R (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи // База даних «Законодавства України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_175 (дата звернення: 20.03.2019).
13. Стандарти професійної відповідальності, основні права та обов'язки прокурорів, прийняті від 23 квітня 1999 року. *Вісник прокуратури України*. 2002. № 6. С. 122–131.
14. Шефель С.В. Деякі методологічно-світоглядні особливості подолання деформацій правосвідомості. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Серія «Право»*. 2012. № 3(13). С. 124–129.

References:

1. Bityak U.P. (2007). Etichni zasady diyalnosti organiv vikonavchoyi vladi (derzhavnih sluzhbovtsiv) [Ethical principles of activity of executive authorities (civil servants)]. *Legal culture and civil society in Ukraine: the state and prospects of development : international materials. sciences conf.*, vol. 4, pp. 24–27.
2. Danilin S.V. (2012). Ponyattya "sluzhbova povedinka" ta skladniki etichnih norm povedinki prokurora [The notion of "service behavior" and the components of the ethical standards of conduct of the prosecutor]. *Legal Autumn 2012: Sb. thesis add and Sciences. the message participant allukr sci. pract. conf. young scientists and applicants*, vol. 1, pp. 136–138.
3. Doolean V.V. (2005). Kodeks prokurorskoji etiki: yakim yomu buti? [Code of Public Prosecutor's Ethics: What should it be?]. *Prosecutor's Office Man. State*, vol. 12, pp. 63–68.
4. Zhuravel O.D. (2016). Pravove reguluvannya zvilnennya pratsivnykiv za vchinennya amoralnogo prostupku: istorichnyi pidhid [Legal regulation of the release of employees for committing an immoral misdemeanor: a historical approach]. *Right and innovation*, vol. 1, pp. 223–227.
5. Kodeks profesijnoyi etiki ta povedinki prokuroriv (2017) [Code of professional ethics and behavior of prosecutors]. Bulletin of the Verkhovna Rada. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001900-17> (accessed 21 March 2019).
6. Manuilov E.M. (2013). Pravova kultura yurista yak osnova yogo profesionalizmu [Legal culture of the lawyer as the basis of his professionalism]. *Bulletin of the National University "Legal Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise". The series "Right"*, no. 3(17), pp. 211–213.
7. Manuilov Y.M. (2014). Problema vidpovidainosti osobistosti v konteksti morali i profesijnoyi etiki [The problem of personality responsibility in the context of morality and professional ethics]. *Bulletin of the National University "Legal Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise". The series "Right"*, no. 4, pp. 36–41.
8. Lapkin A.V. (2018). Osnovi prokurorskoji diyalnosti v Ukrayini : navch. posib. u shemah [Basis of prosecutorial activity in Ukraine: teaching. manual in the schemes]. Kharkiv : Right. (in Ukrainian)
9. Distsiplinarniy statut prokuratury Ukrayini (1991). [Disciplinary Statute of the Prosecutor's Office of Ukraine]. Bulletin of the Verkhovna Rada, no. 1796-XII.
10. Zakon Ukrayiny «Pro prokuraturu» (2014). [The Law of Ukraine «About the prosecutor's office»]. Bulletin of the Verkhovna Rada, № 1697-VII.
11. Profesiynna povedinka (etika) prokuroriv: problemi normativnogo reguluvannya (2014) [Professional behavior (ethics) of prosecutors: problems of normative regulation]. Kharkiv. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2214> (accessed 21 March 2019).
12. Rekomendatsiya № R 19 (2000). [Recommendation No. R 19 of the Committee of Ministers of the Council of Europe]. Database of Ukrainian Legislation. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_175 (accessed 20 March 2019).
13. Standarti profesijnoyi vidpovidainosti, osnovni prava ta обов'язki prokuroriv (2012). [Standards of professional responsibility, basic rights and obligations of prosecutors]. *Bulletin of the Prosecutor's Office of Ukraine*, no. 6, pp. 122–131.
14. Shefel S.V. (2012). Deyaki metodologichno-svitoglyadni osoblivosti podolannya deformatsiy pravovidomosti [Some methodological and ideological features of overcoming defolmation of legal consciousness]. *Herald of the National Law Academy of Ukraine named after. Yaroslav the Wise. The series "Law"*, no 3(13), pp. 124–129.